

Op zoek naar het sprookjesbos

ANNE FEDDEMA

Beeld van het landschap

Over het algemeen ziet men Friesland als de waterplezierprovincie bij uitstek. In de zomer de stoere skûtsjes op de meren, de pleziervaart, kortom de gehele watersportrecreatie. In de winter, en dan natuurlijk die winters waarin de 'Tocht der Tochten' mogelijk is op de bevroren Friese wateren, de bekende beelden van hartstochtelijke schaatsenrijders, kapot maar innig voldaan na het volbrengen van de monstertocht. Vaak vraag ik mij vertwijfeld af of ik wel een échte Fries ben. Een authentieke zoon van 'ús heitelân'.

In de zomer zult u mij, mits ik niet op een eiland verblijf, niet in de buurt van een buitenwater vinden. Als drogreden voer ik dan altijd aan dat ik bang ben voor zwemmerseczeem, dat zich ook inderdaad prima thuis voelt tussen mijn Friese winterbenen. Maar de werkelijke reden is dat ik niet goed kan zwemmen. Ik zwem slechter dan de gemiddelde Friese binnenvaartschippershond.

Schaatsen kan ik al evenmin goed. De laatste drie elfstedentochten heb ik mijzelf steeds opgesloten in een goed verduisterde kamer, met aan de wand bevestigde matrassen. Zodat ik mij in een geheel andere eigen werkelijkheid kon begeven, ver weg van de waan van de dag.

Onlangs las ik tot mijn grote vreugde dat Fries landschap eigenlijk niet bestaat. Dit betekende meteen dat ik het beeld dat ik van mijzelf had kon bijstellen, zelfs scherper stellen. Ook ik kon dus een échte Fries zijn, inclusief die toch onfortuinlijke gebreken. Het Frieselandschap bestaat namelijk uit maar liefst negen landschappen, het resultaat van vaak duizenden jaren oude natuurlijke processen en vooral voor Friesland geldend... vaak eeuwenoud ingrijpen van de mens.

Deze negen Friese landschappen zijn: Waddengebied, Bedijkingengebied, Terpengebied van Oostergo, Westergo, Lage Midden, Veenpolders, Gaasterland, Noordelijke Wouden en de Zuidoosthoek. Kortom, het gevarieerd Frieselandschap is een samenspel van de factoren bodem, reliëf, klimaat, flora, fauna en... menselijk ingrijpen.

Ik mag graag fietsen door dit samenspel van deze verschillende factoren en in alle jaargetijden. Het lijkt wel alsof ik pas de laatste jaren meer oog voor de natuur c.q. het landschap begin te krijgen. Maar iedere keer betrap ik er mijzelf weer op dat als het landschap voor het alziend oog te oneindig dreigt te worden, het Friese landschap te veel kleineïngingen begint te vertonen, dat ik ga zoeken naar aanlegplaatsen voor dat oog. Een boerderij, een kerktoren, maar vooral naar datgene wat men vaak vindt in de buurt van deze horizonbrekers, namelijk bomen. In een kaal landschap is één boom voor mij, en dat geef ik graag toe, al een feest. Maar ik wil altijd meer, ja eigenlijk neem ik pas genoeg met een flinke verzameling bij elkaar, tot je kunt spreken, en nu zijn we waar ik wezen wil, van een bos.

Maar Friesland en bos? Friesland en water, ja! Friesland en een heleboel, ja, maar bos? NEE! En wat heeft een Leeuwarder jongen met dit aan de grond ontspruitend hout, al naar gelang de jaargetijden bebladerd of niet.

Misschien is de eerste herkenning er een geweest van schilderkunstige aard, althans niet van een formeel schilderkunstige aard, ik had toen geen flauw benul van hoe zoiets met verfstoffen en penseel tot stand moest worden gebracht, maar een van een literair-verhalende origine.

Uren kon ik verdwalen in een boek dat mijn ouders bezaten. Het was een kunstboek getiteld *Twintigduizend jaar schilderkunst*. Altijd weer was het een belevenis om de Breughelbomen te zien, de Ruysdaelbossen, de nietige mensjes die daar in de diep donkergroen-zwarte coulissen ogenschijnlijk toevallig aanwezig waren.

Hét mysterie, welk mysterie dan ook, herkende ik niet bij ons in de arbeidersbuurt het Cambuursterpad en omstreken, toen nog niet in ieder geval. Nee, het was de aloude, nu ja, zo oud als zij is, lokroep van de Romantiek, niet te willen zijn in het Hic et Nunc.

Mijn ouders hadden een caravan op Ameland, door Leeuwarders steevast aangeduid als 'het eiland' en als het slordig uitgesproken werd als 'teiland', wat vaak aanleiding gaf tot misverstanden, als u leest wat ik bedoel. En het was op dit eiland dat ik kennismakte met mijn eerste bossen. Bossen die zoals alle eilander bossen omstreeks 1890 in de uitgestrekte duin-terreinen geplant zijn. Deze veelal naaldboombossen moesten zandverstuivingen tegengaan en dienden tevens als windbrekers. Ook speelde het creëren van nieuwe werkgelegenheid een rol. Veel werden in werkverschaffing uitgevoerd. In totaal tellen de Friese waddeneilanden c.a. 1200 hectare bos, waarvan 80 % naaldbos. Maar dit zijn dorre gegevens over heden te dage vrij dorre bossen. De naaldbossen op de eilanden maken allesbehalve een frisse indruk, op wat nieuwe aanplant na. De bossen hebben weinig tot geen bescherming tegen de zeewind; wel zijn loofhoutsingels geplaatst, maar dit is bij lange na niet voldoende.

Volgens mij moet de nieuwe politiek dan ook zijn dat het eiland in de toekomst weer naaldboomloos zal zijn en dat er meer loofbomen zullen worden geplant. En u zult begrijpen dat hoe fraai de waddeneilanden ook mogen zijn, het ultieme sprookjesbos zult u er zeker niet vinden.

Maar waar vinden we de sprookjesbossen dan wel, waar kunnen we dwalen als nietige mensjes in een decor van bijvoorbeeld B.C. Koekoek, hoewel géén gouden eeuw, wél een schilder die het bosgevoel had. Wel, in de bossen van Oost-Friesland, globaal de Wouden genoemd, en natuurlijk vooral in de bossen van Gaasterland.

Laten we eens beginnen met de bossen in Gaasterland, en laten we dan meteen zo eerlijk zijn om erbij te zeggen dat ook hier de mens de bossen heeft aangelegd. De bossen van Gaasterland luisteren in ieder geval naar fraaie namen zoals daar zijn: het Rijsterbos, het Jolderenbos, de Bremer Wildernis, de Star Numanbossen, de Lycklamabossen, de Nije Mirdumerbossen, de Elfbergen, het Roekebosk en het Van Coehoornbos, in opdracht aangelegd door en genoemd naar de beroemde vestingbouwer Menno baron van Coehoorn, die daar zijn buitenverblijf had. Het waren voornamelijk woeste heide- en zandgronden die sinds de zeventiende eeuw bebost zijn. Het populairst bij de vroege vogeltypes inclusief mijzelf, maar dan om andere reden - die u later verderop zult vernemen - is het Rijsterbos, aangelegd eind zeventiende eeuw door een Amsterdamse regent, De Ruyter de Wildt genaamd. Door de hoogteverschillen is het een natuurlijk bos geworden. Het woord Gaast betekent overigens hoogte, dit duidt op de kliffen, zoals het Reaklif, waar de Friezen hier ieder jaar de herdenking van de slag bij Warns in 1345 houden. Liever dood dan slaaf.

Overrompend is hier de overgang van kunst naar bos. Ik mag graag wandelen in het Rijsterbos, ongeacht het weertype of het jaargetijde. Daar ik geen ander vervoermiddel bezit dan de fiets, ben ik genoodzaakt om de trein te nemen naar Stavoren en vandaar met de fiets naar de bossen te gaan. Op zich al een zéér aan te bevelen rit. In het bos word ik dan steevast bevangen door, wat ik het best zou kunnen omschrijven als het Pickwick-Unoxgevoel. Ik ben dan de universele consumentwandelaar. Ik bedoel hiermee te zeggen dat ik een willig slachtoffer ben voor de reclamemakers die graag het bos gebruiken om hun loktechnieken op los te laten. Zo krijg ik bij vallende bladeren altijd weer trek in een geurige kop herfstthee. En natuurlijk, niet te vergeten, identificeer ik mijzelf met de stoere jager die door storm en regen gedreven met zijn honden weer huiswaarts keert, waar vrouw en kinderen al lang en breed klaar zitten met een dampende schaal boerenkool en een róókworst die speciaal voor de gelegenheid ontworpen is. Terwijl dit soort rare gedachten door mijn hoofd spoken, heb ik toch ook nog altijd oog voor die prachtige natuur die mij omringt. Ik zie dan bijvoorbeeld de boomklever, een prachtig vogeltje dat altijd driftig op zoek naar eten de boomstammen op en neer springt, vaak op de kop. Als een echte Friese indiaan herken ik zelfs de 'veegsporen'. Als in april of mei de reebok een nieuw gewei heeft gekregen dat nog in zijn bastvel zit, dan bestrijdt hij de jeuk in dat vel door met het geweitje langs jonge boomstammetjes te vegen. Dat doet hij net zo lang tot het vel er, soms wat bloederig, bij hangt.

Verdwaalde of uitgezaaide stinzenplanten zoals boshyacint vindt men er ook. Misschien planten uit de tuinen van een vroeger buitenverblijf of klooster.

Tot zover trouwe lezer, voor nu dan, de Gaasterlandse bossen. Ik beloof u dat we er spoedig weer terug zullen keren.

Nu neem ik u eerst mee richting Appelscha. Appelscha is na de eilanden het tweede gebied waar ik als jongen te maken kreeg met het bos. De eerste week van de zomervakantie gingen we namelijk altijd op kamp. Dit kamp werd georganiseerd

door de Leeuwarder speeltuinvereniging en kwam nog een beetje voort uit het idee dat kinderen van minder bedeelde ouders toch een weekje vakantie zouden krijgen. De fietsen werden in een grote verhuiswagen geladen en dan ging het, wij in een touringcar, richting Appelscha. In het kamp werden allerlei speurtochten georganiseerd, nachtelijke droppings enzovoort. Maar ook lange fietstochten, waarbij de grens met mooi Drenthe regelmatig overschreden werd. Vledder zal mij altijd bijblijven. Ook favoriet bij sport en spel waren het Aekingerzand, beter bekend als de Kale Duinen. Een stuk zandverstuiving, ontstaan door toedoen van de toepassing van een oude landbouwmethode (Potstalmethode), waarbij een stuk heide te veel en te langdurig door schapen begraaasd werd. Wanneer op een te dun geworden stukje heide toch nog te veel schapenpoten rondstapten, kon het daaronder liggende zand vrij komen te liggen en dat was dan het begin van het einde. Want wanneer de wind met dat zand ging spelen, stooft dat zand andere planten onder, die minder wilden groeien, afsterven, werden betreden en dan ook het zand blootgaven. Niet zelden werden door het stuivende zand ook landbouwgronden bedreigd. Om deze zandverstuivingen tegen te gaan werden grove dennen geplant die prima wilden groeien op de arme zandgrond. Tegenwoordig worden bepaalde zandverstuivingen gecultiveerd, dus gehouden als ze zijn, omdat ze hun eigen microbiologische klimaat hebben. Maar helaas ook bij Appelscha is geen 4.000 hectare groot sprookjesbos.

Hoewel er volgens Rien Poortvliet's kabouterboek wel degelijk ergens van die kleine wezentjes moeten huizen. Ik neem u weer mee.

Goed bereikbaar voor mij is Beetsterzwaag. De bus die vlakbij mij vertrekt gaat via Drachten, Beetsterzwaag en Gorredijk naar Heerenveen. Ook in Beetsterzwaag is het bos gecultiveerd. Grootgrondbezitters legden de beukenbossen aan op de woeste gronden. De bossen van Oudbeets, Beetsterzwaag en Olterterp vormen een uiterst belangrijke 'groene long'. In 1905 is in deze bossen zelfs nog een wild zwijn (wylde baarch) geschoten.

Prachtige lommerrijke boswandelpaden roepen in Beetsterzwaag in ieder geval het gevoel even op weg te zijn uit het Hic et Nunc waar ik het daarstraks al over had. Ook heb ik, één keer slechts, tijdens een wandeling even een pseudo-magisch moment gekend. Maar... helaas. Een golfballetje kwam zomaar uit de lucht vallen en bleef stil liggen voor mijn voeten. Erg verklaarbaar allemaal, achter een bomerrij lag namelijk het golfterrein dat behoort bij het hotel-conferentieoord Lauswolt.

Zoals ik u reeds heb aangekondigd keren wij toch weer terug naar Gaasterland, om specifiek te zijn naar het Rijsterbos. Uiteindelijk maakt dit bos toch de meeste aanspraak op het predikaat sprookjesbos, tenzij hetgeen ik allemaal meegemaakt heb pure romantische zinsbegoocheling is geweest. Het was in de lente van 1992, een vroege warme voorjaarsdag. De lucht was vol beweging en leven toen ik met mijn fiets uit de trein Leeuwarden-Stavoren stapte, een lijn die tot verdriet van echte sprookjesbosliefhebbers zonder auto, waarschijnlijk door de NS zal worden opgeheven.

Ik fietste in een opperbeste stemming via Bakhuizen naar het Rijsterbos en betrapte mezelf erop af en toe hardop stukken te galmen uit Mozart's Zauberflöte. Bij het bos aangekomen zette ik mijn fiets op slot tegen een mooi jong berkenboompje dat ik uit pure natuurliefde even liefkoosde. Niets stond een verkwikkende inspirerende boswandeling in de weg. Ik deed mijn rugzakje op, waarin zich lekkere broodjes filet americain bevonden alsmede enkele pakjes Chocomel die ik straks, ik verlekkerde mij er al op, op een mooie plek in het bos tot mij zou nemen. De zon viel in gouden brede banen licht het bos binnen en bracht mij in de hoogste staat van verrukking. Boven mij door de kruinen van de bomen kon ik stukjes blauwe hemel ontwaren met af en toe een voorbijrijvend wolkje. Ik voelde mij een oude meester uit de gouden eeuw, een Ruysdael, een Jan van Goyen die indrukken opdoet voor dat grootse universele meesterwerk dat later op het atelier gerealiseerd zal worden.

Al beschouwend en dagdromend kwam ik ongemerkt in een stuk bos dat mij niet erg bekend voorkwam, terwijl ik toch dat bos, om maar eens in sprookjessferen te blijven, op mijn 'Klein Duimpje' kende. Vogelgeluiden hoorde ik niet meer, mijn lieve vriendjes de boomklevertjes kleefden hier ook niet meer en het uitzicht op de blauwe hemel boven mij, werd benomen door een wildgroei van naargeestig naar boven kronkelende takken die net als de slangen op het hoofd van Medusa een eigen leven schenen te leiden. Ik draaide mij om naar waar ik vandaan gekomen was, maar wonderlijk genoeg kon ik mijn richting niet meer bepalen. Het leek alsof ik alleen nog maar naar voren kon, hoewel ik niet met zekerheid kon zeggen of ik dit ook daadwerkelijk deed. Voor mijn gevoel had ik net zo goed naar boven kunnen klimmen. Ik weet niet hoe lang ik zo heb gelopen, alle tijd leek stil te staan. Hoe kon in hemelsnaam een door mensenhanden aangelegd overzichtelijk bos zó veranderd zijn sinds mijn vorige bezoek in de winter. Uit pure machteloosheid ging ik zitten op een dode zwarte boomstronk. Ik deed mijn rugzakje open om tenminste een lekker broodje te hebben en een pakje Chocomel, eten en drinken verbeteren over het algemeen in ieder geval altijd aanzienlijk mijn humeur. Zo niet in dit

geval, ik zou net een grote hap van mijn broodje nemen, toen ik al kokhalzend zag hoe dikke vette witte larven zich tussen mijn broodje vandaan bewogen. Walgend gooide ik de broodjes ver van mij af. Als ik weer terug was zou ik de keuringsdienst van waren eens langs sturen bij de grootste kruidenier die op de kleintjes blijft letten. De pakjes Chocomel bleken niet meer te drinken, ze waren op de één of andere onverklaarbare wijze in mijn rugzakje uit elkaar gespat. Een zurige lucht steeg mij tegemoet.

Ik besloot mijn rugzak niet weg te smijten, want natuur blijft natuur ook al verdient zij deze benaming niet. Ineens hoorde ik, niet ver van mij vandaan een merkwaardig zacht gesnik als van een klein kind. Ik stond op en sloeg mij door dood hout heen in de richting vanwaar het geluid gekomen was. Er aangekomen vond ik echter niet anders dan een eenzame vliegenzwam, beter bekend als de rood-met-witte-stippen-paddestoel, uit het overbekende Spillebeenwipliedje.

Ik wilde mij juist weer omdraaien toen bleek dat het deze paddestoel was die daar zo snotterde. Snikkend vroeg ze aan mij, alsof het hier de gewoonste zaak ter wereld betrof, *'Blijf alstublieft, help mij. Ik zal u eeuwig dankbaar zijn.'*

Ik vroeg, mezelf niet langer verbazend, wat eraan scheelde en ze vertelde mij dat een kwade Gaasterlandse trol alle andere vliegenzwammen geplukt had, haar hele familie, om er soep van te koken, en haar als bij gelukkig toeval over het hoofd had gezien.

'Hoe kan ik je helpen?' zei ik. *'Je moet de kwaadaardige trol vernietigen dan zal het bos weer bloeien en zal de betovering verbroken zijn. Je kunt de trol vinden als je die dode beuken volgt.'* Ik voelde dat ik niet kon weigeren, al was het alleen maar om het feit dat ik graag zo spoedig mogelijk zou willen verdwijnen. Ik beloofde de paddestoel plechtig mijn best te zullen doen en ging op weg. Het bos werd steeds dichter en ik moest flink wat geweld gebruiken om vooruitgang te kunnen blijven boeken. Na een tijd, ik weet niet meer hoe lang, hoorde ik een vreemd geneurie mijn kant op komen. Ik wist nu dat ik op mijn hoede zou moeten zijn. Door een paar takken heen zag ik een open plek met een ketel waaronder een groot vuur brandde. Er omheen danste grotesk een onooglijk raar ventje met een grote neus, schele ogen en enorme oren. Af en toe stiet hij onsamenhangende klanken uit. Uit een grote juten zak gooide hij flinke hoeveelheden paddestoelen in de ketel en riep, nu duidelijk verstaanbaar... *'Soepie Unox'*... dit laatste heb ik sindsdien nooit echt helder kunnen krijgen. In een boomstronk rechts van de ketel was een groot kapmes geslagen. Ik mocht niet aarzelen. Het gebeurde allemaal ongelooflijk snel, ik sprong dwars door het dode hout, rende als bezeten op het kapmes af, pakte het en sloeg in één klap de kop eraf van de Gaasterlandse trol. Het hoofd rolde op de grond en op de plaats waar dit stil bleef liggen, veranderde het in een buitenissig formaat honingzwam. Het lichaam van de trol liep echter nog driemaal om de ketel en verdween daarna met een sprong in het dode bos.

Vrijwel onmiddellijk hierna viel ik in een diepe slaap en werd wakker onder een mooie oude eik door wiens frisse jonge blaadjes ik een heldere blauwe lucht ontwaarde. Om mij heen echter een nog veel mooier schouwspel. Werkelijk een paar honderd vliegenzwammen gaven een onvergetelijke acte de présence. Ze straalden dat het een lieve lust was, speciaal voor mij. Ik stond op en begaf mij weer op het vertrouwde bospad. In mijn rugzakje bleken nog steeds de broodjes en de Chocomel te zitten. Het was een wonderlijke dag geweest. Als ik er nu op terug kijk dan weet ik niet of het allemaal wel werkelijk gebeurd is. Ja, ik weet zelfs niet meer of ik nog wel van het bos houd. Waarschijnlijk ga ik nu houden van één van de andere negen landschappen die te vinden zijn in Friesland, of misschien zit ik liever met vrienden in de kroeg om daar het alomvattende mysterie te omarmen.

Laten we daarom maar met Goethe eindigen, die per slot van rekening toch lang en gelukkig heeft geleefd.

*Wenn in Wäldern, Baum an Bäumen,
Bruder sich mit Bruder nähret,
Sei das Wandern, sei das Träumen
Unverwehrt und ungestört;
Doch wo einzelne Gesellen
Zierlich mit einander streben
Sich zum schönen Ganzen stellen,
Das ist Freude, das ist Leben.*